

УДК 001.891.57:371.13

Г. ШПИТАЛЕВСЬКА

РВНЗ «Кримський гуманітарний університет», м. Ялта

МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкрито моделювання процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів.

Ключові слова: модель, мета, етапи, принципи, підходи, функції, компоненти, етапи, змістове наповнення, дидактичні засоби, компетентнісний і культурологічний підходи, критерії, показники, рівні.

Постановка проблеми. Методом теоретичного осмислення проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування в молодших школярів загальнокультурної компетентності є в нашому дослідженні процес моделювання. Створення теоретичної моделі дозволяє, на наш погляд, здійснити послідовний і різносторонній розгляд різних аспектів підвищення рівня підготовленості студентів спеціальності: «Початкова освіта» до показу культурного контексту освітньої галузі «Мова і література», реалізації в процесі викладання вимог особистісно зорієнтованої парадигми освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній науці існує низка концептуальних положень, з урахуванням яких проектувалась пропонувана модель процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів: освіта є категорія не тільки педагогічна, але й культурно-історична (В. Біблер, Л. Виготський, Б. Гершунський, А. Дістервег, О. Леонтьєв, А. Лурія, М. Никандров, К. Ушинський); реалізація культурологічного підходу у вихованні загальної культури має орієнтувати майбутніх педагогів на генерацію нових культурних форм (Ш. Амонашвілі, А. Анохін, В. Гриньова, Т. Іванова, Л. Ілларіонова, М. Лещенко, Л. Москальова, Л. Хомич, Л. Хоружа, Г. Шевченко); необхідність реалізації гуманітарного змісту загальноосвітньої освіти школярів, показу культурного контексту основ гуманітарних наук (З. Гельман, В. Мощанський, Р. Щербаков); зростання впливу на професійну діяльність учителя соціокультурних змін, соціального замовлення сфері освіти (В. Бондар, А. Мудрік, О. Савченко); знання про моделювання як один з важливих методів наукового пізнання (С. Архангельський, М. Вартофський, В. Штофф); концепція особистісно зорієнтованої освіти (Т. Браже, Е. Васильєва, І. Глінська, А. Марон).

Мета статті полягає в обґрунтуванні моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес моделювання, на думку В. Кушніра, це «... неперервний процес еволюції уявлення суб'єкта дослідження про об'єкт пізнання. Модель у педагогічному процесі є результатом формального опису об'єкта на певній мові, наприклад, математичній. Під мовою описання розуміється сконструйований, відібраний, створений дослідником понятійний апарат, необхідний для проведення дослідження» [3, с. 78].

Для нашого пошуку особливо важливим є аналіз досліджень С. Мартиненко, яка виокремлює такі сучасні навчальні моделі: спосіб організації життєдіяльності навчального закладу; взірець, приклад (точніше, образ) досвіду; тип альтернативної шкільної освіти й архітектура її конструкцій та нових форм; систематизована форма

інноваційного експерименту; концептуальне обґрунтування проектного режиму розвитку школи; організаційна система, що транслює та розвиває культурні норми [4, с. 158].

Наш вибір пов'язано з визначенням моделі як організаційної системи, що транслює та розвиває культурні норми [там же, с. 158]. Це пояснення моделі дає можливість зрозуміти характер залежності між структурними елементами досліджуваного складного феномена «готовність майбутнього вчителя початкових класів до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів», синтезувати та виявити найбільш істотні сторони вдосконалення цього процесу.

Реалізація запропонованої в дослідженні моделі повинна здійснюватися з урахуванням загальнопедагогічних та специфічних принципів, що трактуються як «основні вихідні вимоги до організації навчального процесу» [2, с. 713]. Загальнопедагогічними принципами в контексті підготовки до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів є такі: принцип наочності, принцип мотивації, принцип практичної спрямованості, принцип наступності та системності.

У логічній єдності із загальнопедагогічними принципами визначено й охарактеризовано специфічні принципи готовності майбутніх учителів початкових класів до формування загальнокультурної компетентності в молодших школярів, а саме: принцип інтегративності, який дає змогу схарактеризувати два основні напрями реалізації навчального змісту: по-перше, через систематизацію, узагальнення, дидактичну відповідність та логічну єдність системи професійних загальнокультурних знань у змісті навчальних програм шляхом виокремлення їх у розділи, або ж в окремі підрозділи до кожної теми; по-друге, у змісті спеціально створеної навчальної програми суто загальнокультурного спрямування; принцип варіативності та проблематизації, що надає повною мірою кожному студенту можливість вибору змісту й форми організації освіти та методів її здійснення відповідно до власних здібностей, інтересів та освітніх потреб; принцип аксіогуманізації полягає в наданні пріоритету меті, конкретним цілям і завданням творчої самореалізації особистості майбутніх учителів початкових класів, їх вихованню як фахівців з високим рівнем сформованих цінностей-знань, ціннісно-смыслові сфери, моральних установок, здатних до ефективної професійної діяльності, в основі якої – якісно інтерналізовані загальнолюдські, соціально значущі та професійні цінності.

Провідними у визначенні принципів є культурологічний та компетентнісний підходи, які не тільки розкривають змістову складову готовності майбутніх учителів початкових класів до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів, але й методологічну, демонструючи з розглянутими загальнопедагогічними та спеціальними принципами теоретико-методологічні засади процесу формування дійсно культурної людини – майбутнього педагога початкової ланки освіти.

Розглянемо структуру запропонованої моделі в такому порядку: уточнення змістового наповнення педагогічного утворення «готовність до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів».

Зміст поняття «готовність майбутніх учителів початкових класів до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів» уключає чотири тісно взаємозв'язаних і взаємопроникаючих складових: а) художньо-культурну; б) філософсько-світоглядну; в) аксіологічну; г) професійно-спрямовану.

Художньо-культурна складова є основою змістового наповнення процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів, спрямована не тільки на вдосконалення науково-предметних і загальнонаукових знань учителів, але й на поліпшення їх культурологічної підготовки, оволодіння студентами знаннями, які сприяють осмисленню соціального контексту науки.

Майбутні вчителі початкової ланки освіти повинні не лише набути високої фахової кваліфікації, але й стати одночасно носіями цінностей та ідеалів культури укра-

їнського народу, здатними до формування національної художньої культури учнів, у тому числі молодших школярів.

Наявність філософсько-світоглядної складової припускає розширення філософського кругозору майбутніх учителів початкових класів, їх знань у питаннях методології науки. Ця складова є основою для розвитку в студентів умінь реалізовувати одну з вимог загальнопедагогічного принципу науковості – розкривати в процесі викладання предмета найважливіші закономірності пізнання навколишнього світу.

З філософсько-світоглядною складовою тісно пов'язана аксіологічна складова змісту готовності майбутніх учителів початкових класів до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів, бо світогляд людини – це система її цінностей. Фахівці налічують десятки й навіть сотні цінностей. Відомим є поділ їх на загальнолюдські цінності, національні, громадянські, духовні, особистісні тощо. Зокрема академік І. Бех вважає, що «духовні цінності є адекватними індикаторами розвиненої особистості, за допомогою яких вона упізнається. Розвиненою особистістю можна вважати ту, яка досягла вищого рівня духовного засвоєння навколишнього світу. Що б не сталося, вона на такому ж рівні має засвоїти і свій внутрішній світ, який часто буває для неї закритим. Тому слід формувати в вихованця здатність дедалі більше відкриватися самому собі, наближатися до найістотнішого в собі» [1, с. 127].

Будь-яка педагогічна діяльність має професійно-спрямовану складову, що є магістральним стрижнем особистості вчителя. Дуже важливо, щоб майбутній учитель глибоко усвідомив свій професійний ідеал як своєрідну модель, на яку орієнтуватиметься у процесі навчання та самоосвіти, виховання та самовиховання. Більшість науковців небезпідставно вважають, що в професійній компетентності вчителя початкових класів повинні синтезуватися якості фахівців кількох профілів [5].

Модель процесу становлення готовності до формування загальнокультурної компетентності в молодших школярів потребує виділити етапи цього процесу, можливості педагогічних, методичних і спеціальних дисциплін для його організації, дидактичні засоби підготовки студентів до формування загальнокультурної компетентності школярів і критерії, показники та рівні результатів реалізації.

Перший – теоретичний – етап ставить за мету формування спрямованості особистості студента, яка пов'язана з систематичним засвоєнням нової навчальної інформації, оволодінням певним обсягом теоретичних понять, законів, принципів, що вводять майбутнього вчителя початкових класів у педагогічну діяльність взагалі та водночас започатковують теоретичне підґрунтя процесу формування загальнокультурної компетентності молодших школярів.

Формування основ професійного мислення, що містить визначення пріоритету загальнокультурологічних та педагогічних знань і особистісну потребу в них, оволодіння системою узагальнених педагогічних понять та дефініцій, що пов'язані з загальнокультурною компетентністю особистості вчителя початкових класів та молодшого школяра, їх інтеграцію з практикою визначає мету другого – практичного – етапу експериментального навчання, під час якого студенти оволодівають педагогічними технологіями моделювання, проектування, конструювання особистісного загальнокультурологічного розвитку учнів та цілісного педагогічного процесу з предметної галузі «Мова і література», який уключає уроки, позакласні заходи, педагогічні задачі та ситуації. Очікуваним результатом цього етапу є сформованість у студентів експериментальних груп елементів системного бачення педагогічного процесу формування загальнокультурної компетентності молодших школярів, діагностика результатів якості навчання й виховання молодших школярів з цього напрямку.

Технологічний етап окреслює формування елементів педагогічної культури як складової загальної культури особистості майбутнього вчителя початкових класів. У ході квазіпрофесійної діяльності на практичних заняттях та під час педагогічної практики студенти застосовують набуті теоретичні та практичні знання з формування в молодших школярів загальнокультурної компетентності, опановують педагогічні технології у практиці навчання української мови та літератури. Рівень виконання

системи педагогічних задач та раціональність застосування загальнотехнологічних умінь майбутніми учителями на аудиторних, практичних заняттях та в процесі проходження педагогічної практики є показником їх готовності до самостійної педагогічної діяльності з навчання молодших школярів української мови та літератури з метою формування в них загальнокультурної компетентності.

Четвертий – професійно-орієнтований – етап визначає формування основ професійної компетентності майбутніх педагогів початкової ланки освіти. Він передбачає рефлексію власної професійної діяльності, трансформування прийомів навчальної і практичної діяльності в «квазіпрофесійні уміння» (А. Вербицький), закріплення установки на професійний саморозвиток і самовдосконалення. Показником успішного завершення четвертого етапу є досягнення студентами відповідного рівня готовності до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів за умов постійного прагнення до самоконтролю та самооцінки.

Підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування загальнокультурної компетентності у молодших школярів на змісті освітньої галузі «Мова і література» передбачає використання відповідних до навчального предмета дидактичних засобів навчання. Це натуральні об'єкти, засоби їх зображення, письмові описи предметів та явищ за допомогою знакових форм, мультимедійні, інформаційні, програми самоосвіти, ситуативні завдання, картки-пам'ятки тощо. Пріоритет у виборі засобів навчання залежатиме від специфіки навчального предмета, етапу формування загальнокультурної компетентності, їх змісту, підготовленості студентів, мети навчальних занять та їх організаційної форми.

Складність структури та змісту готовності майбутніх учителів початкових класів до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів зумовлює необхідність виділення загальних рівнів та відповідних критеріїв та показників: ціннісно-мотиваційний – наявність інтересу до педагогічних явищ і процесів, культурно-гуманістичні орієнтири педагогічної діяльності; сформованість загальнокультурологічної сфери особистості, групових і особистісних педагогічних цінностей, готовність використовувати їх у процесі формування в молодших школярів загальнокультурної та предметної (з української мови та літератури) компетентностей; змістово-організаційний – сформованість міцних, глибоких знань з професійно-педагогічної культури та загальнокультурної компетентності особистості, технологій її формування в молодших школярів; культурологічної функції загальнопедагогічних та спеціальних умінь, що визначають педагогічний стиль майбутнього вчителя і впливають на ефективність методики формування загальнокультурної компетентності молодших школярів; емоційно-регуляційний – індивідуальні якості особистості майбутнього вчителя як внутрішній орієнтир його культурно-професійного «Я», що виражено цінностями, які задовольняють комунікативні потреби, професійно-рольове утвердження в діяльнісному середовищі початкової школи зі спрямованістю на саморозвиток, самореалізацію, самоактуалізацію; рефлексія педагогічної діяльності; операційно-дієвий – усвідомлення важливості професійно-культурологічної складової; сформованість умінь, пов'язаних із застосуванням на практиці отриманих психолого-педагогічних знань; компетенції з процесу формування загальнокультурної компетентності молодших школярів; компетенції визначати шляхи реалізації професійно-освітніх та особистісно-розвивальних завдань за допомогою дидактичних засобів; актуалізація інтелектуальних творчих процесів.

Якісне вираження показників виокремлених критеріїв уможливило встановлення рівнів (початковий, ситуативний, діяльнісний і творчий) сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів на змісті освітньої галузі «Мова і література». Виділення рівнів дало можливість спроектувати гіпотетичну непряму шкалу вимірювання готовності студентів до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів, яка дозволить ефективніше вирішувати задачу забезпечення становлення

готовності до формування даної якості особистості майбутнього вчителя початкових класів.

Визначені структурні складові тезисно описують модель підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів на змісті освітньої галузі «Мова і література» й обумовлюють стратегію і тактику проведення подальшої експериментальної роботи.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок із напрямку. Таким чином, можна зробити висновок, що підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів на змісті освітньої галузі «Мова і література» – це свідомо організовуваний і керований процес. Модель цього процесу має практико-орієнтований характер і реалізує ідею виховання молодшого школяра як «людини сучасної культури України» в системі взаємозв'язаних складових (мета, підходи, принципи, функції, компоненти готовності, змістове наповнення, механізм реалізації, дидактичні засоби, результат) і служить основою для цілеспрямованого формування досліджуваного феномена.

Перспективу подальших розвідок із даного напрямку вбачаємо в експериментальній перевірці моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування загальнокультурної компетентності молодших школярів.

Список використаних джерел

1. Бех І. Духовні цінності в розвитку особистості / Іван Дмитрович Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 127–130.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Кушнір В. А. Теоретико-методологічні основи системного аналізу педагогічного процесу вищої школи : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Василь Андрійович Кушнір; Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2003. – 482 с.
4. Мартиненко С. М. Діагностична діяльність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : [монографія] / С. М. Мартиненко. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2008. – 434 с.
5. Скульський Р. П. Пріоритетні цінності у вихованні майбутніх учителів / Р. П. Скульський : наук.-метод. жур. Академії пед. наук України [«Педагогіка і психологія»]. – К. : Пед. думка. – 1997. – № 1. – С. 169.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2012.

Шпиталевская Г.

РВУЗ «Крымский гуманитарный университет», г. Ялта, Украина

МОДЕЛЬ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К ФОРМИРОВАНИЮ ОБЩЕКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

В статье раскрыто моделирование процесса подготовки будущих учителей начальных классов к формированию общекультурной компетентности младших школьников.

Ключевые слова: модель, цель, этапы, принципы, подходы, функции, компоненты, смысловое наполнение, дидактические средства, компетентностный и культурологический подходы, критерии, показатели, уровни.

Shpitalevskaya G.

RVUZ «Crimean Humanitarian University», Yalta, Ukraine

MODEL TRAIN FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS TO THE FORMATION OF OVERALL CULTURAL COMPETENCE YOUNGER STUDENTS

The article discloses the preparation of future modeling of primary school teachers to the formation of overall cultural competence younger students.

Keywords: model, purpose, steps, principles, approaches, functions, components, semantic content, teaching resources, competence and cultural studies approaches, criteria, indicators, levels.